

O pravidlách správania a o princípoch

Alexander Brösl*

I.

Ota Weinberger sa v diskusii o teórii princíпов vyjadril tak, že princípy sa dajú najskôr charakterizovať v protiklade k pravidlám správania.

Pravidlá správania sa aplikujú subsumpciou. Ak dochádza aplikáciou dvoch pravidiel správania, t.j. subsumpciou nejakého prípadu pod dve pravidlá za rovnakých subsumčných podmienok, k rozdielnym (nezlučiteľným) normatívnym záverom, ide o logický spor medzi pravidlami správania, teda o vadu právneho systému.

Inak tomu je v prípade **právnych princíпов**. Je možné, že daný prípad možno hodnotiť z hľadiska rôznych princíпов, pričom rôzne princípy vedú rozhodnutie rôznymi smermi.

Princípy sú meradlá relatívneho zvažovania, takže podľa Otu Weinbergera je bez logických problémov možné, že vedú naše rozhodovanie rôznymi smermi.

Ako diskusný príklad Ota Weinberger použil právnú úpravu prerušenia (skončenia) tehotenstva: Ak platia dve pravidlá správania „Prerušenie tehotenstva je zakázané“ a „Prerušenie tehotenstva v prvých troch mesiacoch tehotenstva je dovoľené“, ide podľa neho o **logický spor**. Tento spor sa rieši tým, že prvá norma sa aplikuje tak, že sa jej subsumčná podmienka obmedzuje na dobu po troch mesiacoch tehotenstva.¹

Princíp je podľa Otu Weinbergera normatívne stanovené **hľadisko právneho hodnotenia**, na ktoré možno prihliadať v hodnotiacej úvahe podmieňujúcej právne rozhodnutie.

II.

Skupina poslancov Národnej rady Slovenskej republiky namietala, že ustanovenia § 4, § 6 až 8 a § 11 a 12 zákona Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. (ďalej len „zákon o umelom prerušení tehotenstva“), sú v rozpore s čl. 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „ústava“), ako aj to, že

označené ustanovenia vyhlášky Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 74/1986 Zb. v znení vyhlášky č. 98/1995 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o umelom prerušení tehotenstva (ďalej len „vyhláška“) nie sú v súlade s čl. 15 ods. 1 a 4 ústavy, resp. s § 4 a § 12 zákona o umelom prerušení tehotenstva.

Napadnuté ustanovenie § 4 zákona o umelom prerušení tehotenstva znelo:

„Žene sa umelo preruší tehotenstvo, ak o to písomne požiada, ak tehotenstvo nepresahuje 12 týždňov a ak tomu nebránia jej zdravotné dôvody“.

Vyhláška v § 2 obsahovala ustanovenie: „Z genetických dôvodov možno umelo prerušiť tehotenstvo do 24 týždňov jeho trvania.“

Relevantný článok 15 ods. 1 ústavy znie:

„Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“

Výrok nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) PL. ÚS 12/01 zo 4. decembra 2007 obsahuje v príslušných označených bodoch² túto právnú argumentáciu, (ktorá sa zakladá na vyvažovaní princíпов):

1. Právo na život je vstupnou bránou a pilierom celého systému ochrany základných práv a slobôd. Právny poriadok Slovenskej republiky chráni ľudský život ako **klúčovú hodnotu právneho štátu**.³
2. Zo znenia čl. 15 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „ústava“) vyplýva, že ústavodarca rozlišuje medzi **právom každého na život** (prvá veta) a **ochranou nenarodeného ľudského života** (druhá veta). Toto rozlíšenie naznačuje rozdiel medzi právom na život ako osobným, **subjektív-**

² Pozri: Zbierka náleзов a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2007. Košice 2008, PL. ÚS 12/01 publikované pod č. 1/2007, s. 19-22. Predmetom pozornosti je tu väčšinový názor pléna ústavného súdu, ku ktorému sú pripojené odlišné stanoviská (Ján Auxt, Peter Brňák, Rudolf Tkáčik, Ján Luby, Lajos Mészáros) a to v časti týkajúcej sa namietaného nesúladu § 4 zákona o umelom prerušení tehotenstva s čl. 15 ods. 1 ústavy.

³ V ďalšom texte orientačne porovnávam niektoré výroky o hodnotách a princíпоch s rozhodnutiami Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko týkajúcimi sa umelého prerušenia tehotenstva (z rokov 1975 a 1993). Pritom sa nezaobrám odlišnou ústavnoprávnou úpravou, ani odlišnosťou návrhov v uvedených prípadoch.

* prof. JUDr. Alexander Brösl, CSc., Právnická fakulta UPJŠ, Košice

¹ WEINBERGER, O. Formální charakteristika právních a právně-politických princíпов. In BOGUSZAK, J. a kol. Právní princípy. Praha, 1999, s. 37- 42.

ným nárokom a ochranou nenarodeného života ako **objektívnu hodnotu**.

3. Interpretovať druhú vetu čl. 15 ods. 1 ústavy len ako proklamáciu je v zásadnom rozpore so súčasnou koncepciou ústavy, ktorá nie je dokumentom obsahujúcim normatívne irelevantné proklamácie, ktorých význam je určený až ďalšou zákonodarcovou činnosťou, ale (**ústava**) je skutočným **súborom priamo aplikovateľných noriem, princípov a hodnôt**, ktoré majú konkrétny normatívny dopad.

{BVerfGE 7/198, rozhodnutie Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko vo veci Lüth (Lüth – Urteil) vychádza z toho, že základné ustanovenia ústavy (základného zákona) stelesňujú aj **objektívny hodnotový poriadok**, ktorý platí aj ako základné ústavnoprávne rozhodnutie pre všetky oblasti práva.}

4. Aj keď nemožno hovoriť o normatívnej bezvýznamnosti čl. 15 ods. 1 druhej vety ústavy, normatívny význam tohto ustanovenia však už s ohľadom na jeho samotnú formuláciu a ústavný kontext **nedosahuje takú intenzitu**, aby o ňom bolo možné hovoriť **ako o základnom práve**, ktoré je obmedziteľné len na základe prísneho vyvažovania a proporcionality voči inému základnému právu v zmysle čl. 15 ods. 4 ústavy.

5. **Vytváranie rôznych kategórií práva na život**, z ktorých by nie každé malo rovnakú váhu, eventuálne dokonca vytváranie nových subjektov práva prostredníctvom judikatúry (vedľa klasickej dichotómie fyzické v. právnické osoby), by bolo v rozpore s ústavným postulátom rovnosti ľudí v právach. Súčasne by také dotváranie ústavy malo potencionálne nevypočítateľné následky **vytvárania rozličných kategórií základných práv**, obsah ktorých by bol určený v závislosti na nositeľoch týchto práv.

6. Na rozdiel od štandardných **právnych noriem (pravidiel správania)** štát **objektívne hodnoty** podľa záverov súčasnej právnej vedy **nemôže tvoriť**, ale len uznať a rešpektovať, resp. z nich vychádzať, prípadne zvyrazňovať význam určitých hodnôt na úkor či vo vzťahu k iným hodnotám. Tým, že je určitá hodnota explicitne vyjadrená v ústave, nadobúda charakter **ústavnej hodnoty, ktorá požíva ústavnú ochranu**.

7. Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) zastáva názor, že **nenarodený ľudský život má charakter objektívnej hodnoty**.

Ústavný súd ďalej vychádza z názoru, že ústava **nevyklučuje vyvažovanie základných práv a slobôd s ústavnými hodnotami**, ale toto vyvažovanie má inú kvalitu ako vyvažovanie jednotlivých základných práv a slobôd. Ochrane nenarodeného

ľudského života priznáva „normatívny status na úrovni ústavného imperatívu.“

Do rámca **základného práva na súkromie** a na ochranu súkromného života podľa čl. 16 ods. 1 ústavy patrí aj rozhodovanie ženy o vlastnej duševnej a telesnej integrite a jej vrstvách, okrem iného aj o tom, či počne dieťa a aký bude mať jej tehotenstvo priebeh. Otehotnením sa žena nevzdáva svojho **práva na sebaurčenie**.

{„Nenarodený život je samostatná právna hodnota chránená ústavou (čl. 2 ods. 2, 1. veta; čl. 1 ods. 1 Základného zákona). Toto právo na život sa neodôvodňuje až jeho **uznaním** zo strany matky. Povinnosť ochrany nezakazuje iba bezprostredné zásahy štátu do rozvíjajúceho sa života, ale je aj **príkazom pre štát**, aby sa ochraňujúco a požadujúco zasadzoval za tento život. Povinnosť štátu chrániť rozvíjajúci sa život existuje **aj vo vzťahu k matke**. Ochrana života plodu má aj počas celého obdobia tehotenstva prednosť pred právom na sebaurčenie tehotnej ženy a nesmie sa po určitý čas (po určitú lehotu) **spochybňovať**. Rozhodnutie Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko, citované ako BVerfGE 39, 1 z 25. februára 1975 (Schwangerschaftsabbruch I.), potvrdené rozhodnutím citovaným ako BVerfGE 88, 203 z 28. mája 1993 (Schwangerschaftsabbruch II.)}

Podľa ústavného súdu z potreby **rovnováhy týchto práv, hodnôt a princípov** dotknutých v posudzovanom prípade vyplýva, že absolutizácia jednej či jedného z nich – napríklad **absolútny zákaz umelého prerušenia tehotenstva** alebo naopak **zrušenie akýchkoľvek jeho obmedzení** – je vylúčená. Ich **vyvažovanie** preto predpokladá jednak určenie rámca ochrany, ktorej je nenarodený ľudský život hodný, a jednak určenie rozsahu a účinkov práva ženy na sebaurčenie, na kontrolu nad vlastným telom a osudom, a to práve v ich vzájomnej relácii.

Ústavný súd v zmysle svojej právomoci (abstraktná kontrola noriem) podľa čl. 125 ods. 1, písm. a/ rozhoduje o súlade zákonov s ústavou (o súlade právnych predpisov): v uvedenej časti nekonštatoval nesúlad namietaného ustanovenia zákona o umelom prerušení tehotenstva s ústavou, a preto návrhu skupiny poslancov v tejto časti nevyhovel.

III.

V tomto prípade sa vo vzťahu ku „kontrola noriem“ a z hľadiska posúdenia logického sporu medzi normami rysuje takto štruktúrovaný a paralelný hodnotovo neut-

rálny záver vo vzťahu k „vyvažovaniu na základe princípov a hodnôt“:

„Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.“ Ústavnoprávna norma, ústavný princíp, v tomto prípade čl. 15 ods. 1 ústavy, v normatívnom vyjadrení implikuje aj pravidlo „Prerušenie tehotenstva je zakázané.“

„Prerušenie tehotenstva ženy počas prvých troch mesiacoch je dovolené.“ Zákonná norma, § 4 zákona o umelom prerušení tehotenstva.

„Ľudský život sa pred narodením chráni od štvrtého mesiaca tehotenstva ženy.“ Záver ako riešenie sporu obidvoch, t. j. súladu (zlučiteľnosti) ústavnoprávnej normy a zákonnej normy.

Ďalší logický záver sa môže týkať vzťahu zákonnej normy a vyhlášky: zdvojnásobenie zákonnej trojmesačnej lehoty a uvedenie ďalšieho dôvodu nad rámec zákona vo vyhláške (§ 2 ods. 3 vyhlášky) signalizuje nesúlad vyhlášky so zákonom v tejto oblasti. Nesúlad v tomto prípade namietaný a argumentačne podložený čl. 123 ústavy (Ministerstvá na základe zákonov a v ich medziach môžu vydávať všeobecne záväzné právne predpisy, ak sú na to splnomocnené zákonom.) v spojení s čl. 2 ods. 2 ústavy (Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.)

IV.

Právne princípy nemožno vymedziť stupňom všeobecnosti, ale ich kvalitou. Princíp je **normatívne stanovené hľadisko právneho hodnotenia**, na ktoré možno prihliadať v hodnotiacej úvahe podmieňujúcej právne rozhodnutie. Princíp neprikazuje optimalizáciu, ako to tvrdí v rámci svojej definície Robert Alexy. Iba prikazuje, že uvedené hľadisko treba vziať do úvahy ako významné kritérium optimalizačnej úvahy: hľadá sa optimum v rámci komplexného zvažovania, pri ktorom je princíp významný, ale nemusí byť optimalizovaný.⁴ **Princípy však majú rozdielny zmysel, sú heterogénne.** Pritom súhlasím s názorom, že nepredstavujú a ani neobsahujú nijaký bezprostredný návod pre určitý okruh otázok⁵ (ani návod na ich riešenie). Kolízia princípov alebo hodnôt, resp. ich vyvažovanie lege artis, variabilita štruktúry princípu proporcionality,⁶ ktoré sa uplatnili v uvedených rozhodnutiach ústavných súdov si vyžadujú podrobnejšiu analýzu.

⁴ WEINBERGER, O. opus cit. 1.), s. 41. Porovnaj v kontexte: ALEXY, R. Theorie der Grundrechte. Frankfurt am Main, 1994, s. 75 an.

⁵ Ota Weinberger a Pavel Holländer upozornili na zásluhu Josefa Essera pri rozlišovaní princípov a noriem. Pozri: ESSER, J. Grundsatz und Norm. Tübingen, 1990, s. 51, 56 a 95. Stanovisko Pavla Holländera je podrobnejšie rozpracované v jeho Filozofii práva. Viz k tomu HOLLÄNDER, P. Philosophie práva. Praha, 2006, s. 146-147.

⁶ Tamtiež, s. 158 an.